

מקומו בב"ה. ותכף אחר הקדושה, החתן יוצא מב"ה⁵¹, והבחורים הולכין אחריו עמו לביתו לכבודו. ואומרים צו"ץ.

⁵² תכף ביציאת ב"ה, אחר מנחה, השמש קורא הקרואי לשפינהולץ⁵², בב"ב ובחוריי ובתולות, כמו שירצה אבי החתן והכלה, ואין מזמנין נשים בסעודה זו⁵³. הב"ב והבחורי סועדי' עם החתן בביתו, והבתולת עם הכלה בביתה, ואוכלין ושותין ושמחין.

רכ"ח ביום א' והלאה, בשבוע שבו החתונה, החתן והכלה הולכין בבגדי שבת¹, אבל לא בשבת-סרביל ולא במטרונו.

רכ"ט רוב החתונות של בחור ובתולה היא ביום רביעי¹. בליל ב', דהיינו בתחלת ליל

הגהות

אח"ת 1234567

החתן יוצא מב"ה... ואומרים צו"ץ. אבל אם השפינהולץ בשבת שאין בו צו"ץ, אין החתן יוצא מב"ה אחר קדושה, רק שוהה שם בבית הכנסת, עד שיצאו כולם (ק).

הב"ב והבחורי. קרובי' ושכיניו ומי שירצה (ק).

החתן והכלה הולכין בבגדי שבת. גם נשים קרובות בשבת-שלייאר² (ה).

בריילפט דפד"מ, סעי' י"ג, נאמר ש"הנשים הקרובים להחתן והכלה יתלבשו בבגדי שבת וי"ט עד גמר החתונה", אך לא מבואר שם מתי יתחילו בזה. ועי' מנהגי ק"ק פיורדא, סי' צ"ט, על דרגת הקורבה המחייבת בגדי שבת, אך שם מדובר רק על יום החתונה עצמו, ומקצת היום שלפניו.

סימן רכט

1. בימי חז"ל היו הבתולות נכנסות לחופה בימי רביעי, עי' ריש מס' כתובות. כך היה מתחילה המנהג באשכנז (רינוס). כמבואר במעשה הגאונים, עמ' 55: "מנהג של נהר רינוס להוליך הכלה ביום הרביעי לבית חתן... ומברכין לשם ברכת חתנים". והוא כמנהג א"י המובא בחילוף מנהגים בין בני א"י ובין בני בבל, סי' ל"ח. ועי' שו"ת מהר"ם מרוטנבורג ד"ה לבוב, סי' ר"ג. מאוחר יותר, כנראה אחר גזירות תתנ"ו, התחדש המנהג לעשות הנישואין בערב שבת כדי לחסוך בהוצאות החתונה: "על מה נהגו כך להתחיל בשבת סעודת חתנים, שמא מתוך דוחק גדול שהיה שם ברובו של קהל" (מעשה"ג שם). וכך היה ברוב תקופת הראשונים המנהג הפשוט באשכנז לעשות את הנישואין בערב שבת. עי' ראב"ן, ריש מס' כתובות; רוקח, סי' שני"ב, שני"ג; מנהגים דבי מהר"ם מרוטנבורג, עמ' 83; הגה"מ ה' שבת פ"ג אות ב'; רא"ש כתובות פ"א סי' ג'; מהרי"ל, ה' נשואין; הלכות ומנהגי מהר"ש, סי' ת"ע; תה"ד פ"כ סי' פ'; שו"ת ופסקי מהרי"ק החדשים, עמ' 215; תשובות מהר"ם מינץ, סי' ק"ט. אכן יש מן הפוסקים

51. כדי שבשעת אמירת צדקתך לא יהא בביה"כ ולא ימנע את הצבור מלאומרו, כמבואר במהרי"ל ה' נשואין: "במנחה אם אין החתן בבה"כ אומר צו"ץ, אמנם רוב פעמים מונעין אותו מליכנס, וכן הסימן, במקום נר"ץ, א"א צו"ץ, והלולא בלע"ז נר"ץ". ועי' מנהגים ישנים לר"י מדורא, עמ' 152. אמנם הפוסקים הללו מדברים על שבת גישואין, אך ראינו לעיל הע' 49 שבוורמיישא החשיבו כזמן "הלולא" — נר"ץ" גם את השבת שלפני הנישואין. ועי' להלן סי' ר"ל הע' 33.

52. היינו לסעודה שלישית של שבת שפינהולץ. בתקופה זו נהגו בוורמיישא לאכול סעודה ג' אחר מנחה. עי' לעיל סי' מ' הע' 17.

53. כנראה נשארו הנשים בבתיהן עם רדת הלילה, כדי לשהות עם הילדים הקטנים. עי' לעיל סי' מ"ב הע' 4.

סימן רכח

1. בפרקי דרבי אליעזר סוף פ' ט"ז נאמר: "מה המלך לובש בגדי כבוד כך החתן לובש בגדי כבוד כל שבעת ימי המשתה". ברם באשכנז הקדימו כבוד חתן כבר לפני החתונה, וכמו שכתב האלי' רבה, או"ח, סי' תרס"ט ס"ק ט"ז, שחתן קודם הנישואין "נמי נקרא מלך". ועי' לעיל סי' רכ"ז הע' 49. בסדר בריילפט דפד"מ, סעי' ב', מבואר שכאשר עושים הנישואין בע"ש "מחויב החתן לילך לבה"כ עם מלבושי שבת וסרביל של י"ט", שלשה ימים קודם הנישואין.

2. על השלייאר ראה לעיל סי' ק"כ הע' 1. בסדר

ג', עושין משתה ושמחה, וסעודה ההיא נקראת: ר' מאני"ם מו"ל². ונוהגין לקרוא לסעודה ההיא קרובי חתן וכלה ואיזו חשובי, תו לא³.

הנהגות

ואיזו חשובי. רב חזן ושמשי ומי שירצו, אבל אין קוראין עם השמש דרך הרחוב, כי לא יזמינו [לסעודה] זו רק שושבינו וקרובי ושכיניו, ותו לא (ק).

אכן בישובי אשכנז היה מצוי גם בתקופה זו שעושין בריילפט. עי' שמחת הנפש, ח"ב, דף יז, ב.

2. בעוד שהמילה "מו"ל" (Mahl) (סעודה) נהירה, אין בהירות בקשר למילה "מאניס". מהצורה שלפנינו: ר' מאניס, מסתבר שבעיני ר"י שמש קרויה סעודה זו על שמו של יהודי מסוים בשם זה, מסיבה שאינה ידועה לנו. גם בסדר בריילפט דפד"מ, סעי' ב' וג' נקראת סעודה בשם "מאנס מויל", אך כלי התואר "ר". בנוהג כצאן יוסף, עמ' קיב, יש למילה זו כתיב בעל צליל גרמני ברור: "מאניז"ה מאה"ל". ואכן רמ"מ קירשבוים, שו"ת מנחם משיב, ח"ב, סי' כ' (עמ' 93), הסיק מהכתיב המופיע בנוהג כצ"י, שמילה זו עשויה להיות שיבוש של שם העיר מגנצא, "אשר כל המנהגים נלקחים משם, אפשר דעל שם זה נקראת מאניז"ה מאה"ל". אמנם צודק הרמ"מ קירשבוים שמנהגי אשכנז מוצאם ממדינת הרינוס שקהילותיה העיקריות היו ג' קהילות שו"ם (שפירא וורמיישא מגנצא), אבל אין שום סימן לכך שקהילות אשכנז הושפעו ממגנצא יותר מאשר שאר קהילות הריינוס, ובודאי שוורמיישא לא "לקחה" מנהגיה ממגנצא, והרי לפנינו מנהג זה בוורמיישא תחת אותו שם כמו בשאר קהילות אשכנז. יתירה מזו, אם צודק הרמ"מ קירשבוים שכל המנהגים לקוחים ממגנצא, מה זכה המנהג דידן להיקרא ע"ש עיר מולדתו יתר על כל שאר המנהגים. אולם עצם סברתו של הרמ"מ ש"מאניז"ה היא כנראה מילה גרמנית משובשת אפשר שהיא נכונה ביסודה, ואולי מקורה במילה Mensa (שולחן), שבאה לציין ארוחות זולות של סטודנטים, ושימושה פה בא להגדיר את הסעודה בערב הזה כצנועה ומצומצמת ביחס לסעודות בימים הבאים. ישנו ביאור נוסף לשם "מאנס" המסביר את העילה לסעודה זו. A. Tendlauer, Sprichwoerter, עמ' 90, כותב את המילה בטרנסקריפציה זו Meannes וברור לו שהיא משורש "אנס". לדבריו סעודה זו נערכה "לזכר המצב הקדום המחפיר של Jus primae noctis". כונתו לאותה "הזכות על הלילה הראשון" שהיתה נתונה לאדונים הפיאודליים בימי הביניים בארצות שונות באירופה, לבעילה ראשונה של ארוסות עבדיהם וצמיתיהם. (באמצעות שלמונים

שאוסרים נשואין בע"ש, עי' שו"ע אה"ע סי' ס"ד סעי' ג'. מסיבה זו או אחרת חזרו באשכנז ויסדו את המנהג הישן לעשות את רוב נשואי הבתולות בימי רביעי, ואילו בשאר ארצות אירופה המשיכו לעשות חופות בע"ש. הנחלת שבעה, סי' י"ב סעי' א' אות א', כותב על כך: "ובאשכנז המנהג עוד היום לעשות נשואי הבתולות ביום ד', ואע"פ דלא שייך טעם שישכים לב"ד... אע"ג דהגזירה בטלה המנהג לא בטל... ואפשר מצורף לזה טעם אחר, מאחר שבארץ אשכנז אנחנו מועטים... אחד בעיר ושנים בממלכה... וצריך בעל הסעודה לקרוא... קרואים ממקומות וישובים אחרים... כדי שכל אחד יכול לבא [בחזרה] אל מקומו קודם שבת, הנהיגו לעשות הנישואין באמצע השבוע. ובמדינות פולין ומכללם אוסטרייך פיהם ומעלה... אין מקום לחשש זה, וע"כ רוב הנישואין הם ביום ו'". גם בקיצור של"ה, אות ק', נאמר: "בארץ אשכנז על הרוב עושין החופה באמצע השבוע... ובארץ פולין עושין החופות בע"ש". הפני יהושע, קונטרס אחרון ממסכת כתובות סי' א', כותב שראוי לבתולה להינשא ביום ד' משום ברכה של אותו יום, כדאיתא בגמ', ומסיים דבריו: "נ"ל שכל הרוצה לקיים דברי חכמים יש לו לחוש לכתחלה לטעמא דברכה וינוחו לו ברכות על ראשו. וכמדומה לי שכן נהגו בכמה קהילות קדושות, והוא מנהג ותיקין". על המנהג בפולין לשאת בערב שבת עי' עוד רמ"א סי' של"ט סעי' ד' וסי' תקנ"ג סעי' ג'; שו"ת רמ"א סי' קכ"ה; שו"ת הב"ח החדשות, סי' נ"ה; של"ה, אות קדושה (דפוס יוזעפאף, ח"א, עמ' 132); מג"א סי' תקמ"ו ס"ק ד'; מקור חיים (בכרך), סי' קל"ב סעי' ב'; שו"ת חת"ס יו"ד סי' קפ"ט. אולם בקהילות אשכנז, בימי ר"י שמש, כמעט התבטל המנהג לעשות חופות בע"ש, וכאשר בשנת תס"א עלה בלב אחד מקציני פפד"מ לעשות חופה בע"ש עם שמחת החתונה בשבת (עי' להלן סי' רל"ה מנהגי שבת נשואין הקרויים: בריילפט), הדפיסו במיוחד את סדר החתונה הזה (עי' לעיל סי' רכ"ז הע' 23) עם דברי הקדמה אלו: "אחרי שכבר עבר... כמו ארבעים שנה שלא היתה פה קהילתנו שמחת שושבינות, וממש אין זכרון לראשונים בשמחה זה".